ALEVİ TERMİNOLOJİSİ

13 Mart 2023, Pazartesi 21:13

A+ A-

Terimlerin tarihte hangi kelime kökeninden, hangi dilden geldiğini, neyi tanımladığını ve kelime bileşenlerinin kökenini inceleyen bilimsel alana etimoloji denir.

Alevi terimi üzerinden farklı tezler iddia edilmektedir. Çalışmamda uyduruk anlatım yerine bilimsel temelde açıklık getireceğim.

Alevi teriminin geldiği kökene dair iddialardan bazıları şunlardır:

a) Luvi: Hititler ile yaşamış olan ve antik çağda bürokrat ve pagan dindar bir kabile olan Luvilerin başına 'A' getirerek 'A-Luvi' ve bunun günümüzde Alevi olarak değiştiğini öne sürülmüştür. Bu grubun pagan inançları incelemediği aşikardır. Luvi terimi aydın gibi manalara gelse de kendi yaşadıkları çağda pagan inancı mensupları oldukları bilinmektedir.

b) Alev: Ateşten gelmiştir iddiasıyla sonuna 'i' harfini getirerek Alev-i olarak Türkçe dil bilgisini dahi zorlayan grupların tezi. 'İ' harfi Türkçede aidatı belirleyen son ek türevi değildir. Türkçe dil bilgisinde bağlılık ve mensubiyet belirten türev 'ci/cı' ekleridir. Oysa alev terimi 17. Yüzyıla kadar kullanılan bir terim değildir. Eski Türkçede alev yerine yalaz, yalım, yalağız, yalaf, yalağı, yalav ve ataş gibi terimlerin 17. yüzyıldan evvel kullanıldığını görmekteyiz. Eski yazmalarda ayrıca 'od' teriminin sıkça kullanıldığı da bilinmektedir.

c) Ahlavi: Pehlevice doğruluk gibi manalara gelir. Özellikle Zerdüştlüğe bağlamaya çalışan grupların yeni iddiasıdır. Kelime içinden 'h' harfini çıkararak bağ kurmaya çalışılmaktadır.

Bu iddialara her gün yenileri eklenmektedir ve ne yazık ki bu iddialar kafa karıştırmaktan başka faydası olmayan asılsız ve de kaynaksız iddialardır. İddia edilen terimler hakkında yapacağınız araştırmalar doğrultusunda sizlere sunulan bilgi/lerin asılsız olduğunu görebilirsiniz.

Alevi terimi kökeni Arapçadır ve Ali isminden türemiştir ve arkasına aidiyeti belirten 'i' harfinin kaynaştırmak için Arapça dil bilgisi kurallarına göre 'v' harfi gelerek Ali'den Alevi türer.(1) Kelimenin değişimini farklı sesli harflerle biten sözcüklerde de gözlemleyebiliriz, örneğin Musa'dan Musevi, İsa'dan

İsevi, Hamza'dan Hamzavi, dünyadan dünyevi(2) vesaire gibi. Arapça dilbilgisi kurallarına göre sessiz harflerle biten sözcüklerde 'v' eki gelmeden 'i' harfi ile mensubiyet/aidiyet belirtilir, örneğin Hasan'dan Hasani, Hüseyin'den Hüseyni, Tahir'den Tahiri gibi…

Etimolojik sözlüklerde Alevi/Alawi علوی teriminin kökeni Ali علو olup Ali'den gelen ve Ali'ye mensup olan anlamında kullanıldığını görmekteyiz.(3)

Ayrıca Almanca etimolojik sözlükte Alevi teriminin Muhammed Peygamber'in damadı Halife Ali'den geldiğini ve takipçilerinin Zülfikar kılıcını takı olarak kullandıklarını belirtmektedir.(4)

Alevi teriminin lügat sözlüklerdeki açıklamalarına bakmakta fayda vardır, örneğin:

- Alevî (a.i. s.) 1. Hazreti Ali'ye intisabı olan kimse. 2. Kızılbaş.(5)
- Alevî: Alevîliğe bağlı(kimse). / Alevîlik: Halife Ali yanlısı olma durumu.(6)
- ALEVÎ : Hz. Ali'ye mensub olan. Hz. Ali'ye âit ve müteallik.(7)

Lûgat sözlüklerinde görüldüğü gibi Osmanlıca, Farsça, Arapça ve Türkçe'de Alevi teriminin tanımladığı Hz. Ali'den gelen ve olan bağlılığı ifade etmektedir.

Alevi terimi daha çok yeni Türkiye'nin kuruluşuyla beraber üst kimlik tanımlaması olarak farklı süreklerinin tamamının altında cem edildiği başlıktır. Kimlik Mücadelesinde Alevilik adlı eserinde, Erdoğan Aydın Alevi teriminin İslami olduğunu ve farklı manalara çekenlerinin iddialarının zorlama olduğunu dile getirmektedir.

Teresa Bernheimer 'The Alids' adlı eserinde Alevi teriminin Hz. Ali soyundan gelenlere verildiğini ve bu tanımlamanın Hz. Muhammed'in torunlarını tanımladığını belirtmektedir.

Alevi terimi tarih içinde genellikle Hz. Ali bin Ebutalib ve Hz. Fatıma evliliğinden süre gelen evlatlarına verilen bir tanımlama iken, zamanla Ali soyundan gelenlere tabi olan insanlarda kendilerini onlara talip olarak Alevi terimiyle tanımladılar.

Heinz Halm, Die Schia adlı eserinde Alevi terimin Arapça kökenli olduğunu ve Hz. Ali soyundan gelenleri tanımladığını yazmaktadır.(9) Tarihte cereyan eden isyan ve başkaldırılarda Alevi inanç grupları farklı isimlerle kendilerini öncü ve hareket liderlerine göre tanımlamışlardır. Örneğin bazı tanımlamalar Kalenderi, Kızılbaş, Bektaşi, Hurufi, Melami, Taife-i Işq(Aşıklar Tayfası), Rafizi, Cevlaki, Torlak, Karmati vs. vs. olarak kaydedilmiştir.

Dr. M. Saffet Sarıkaya, Anadolu Aleviliğinin Oluşumu adlı eserinde, sözlükte Ali'ye mensup anlamına gelen Alevi terimini İslam kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler için kullanıldığını ve zamanla Seyyid ve Şerif

gibi ünvanların ilave edildiğini belirtmiştir. Sarıkaya, Alevi teriminin lügati anlamından hareketle Emevi ve Abbasi döneminde yaşayan Ehlibeyt mensuplarının isyan hareketlerinde, aynı dönemlerde kurulan bazı mahalli hanedanlıklar tarafından Hz. Ali'ye isnat edilen silsileleri benimseyen tarikatlar için ve Şiilik kapsamı içinde yer alan çeşitli fırkalar tarafından kullanıldığı bilgisini de vermektedir.(10)

Markus Dressler, inanç ve ritüellerde Alevilerin uyguladıklarını şu şekilde açıklamaktadır: "Alevilerin dünya görüşü, dinin öz anlamını vurgulayan İslam'ın batıni yorumuna dayanmaktadır. Aleviler, hem Kur'an'ın gerçek anlamını hem de İslam'ın ana akım pratik dini görevlerini icra ederler."(11)

Alevi teriminin İslam'ın ilk yıllarında Ehlibeyt evlatlarınca kullanıldığını görmekteyiz.

Tarihte yaşamış olan Müslüman evliyalar içinde Alevi künyesiyle kayıta alınmış Evlad-ı Resullerin kısa menakıpları Evliyalar Ansiklopedisinde aktarılmıştır, örneğin:

- Ahmed bin Alevi, Yemen'in Temim şehrinde doğmuş ve 1565 yılında vefat etmiştir. Tam adı Ahmed bin Alevi bin Muhammed bin Ali bin Cuhdeb bin Muhammed bin Abdullah bin Alevi. Adından anlaşıldığı gibi altı göbek önce gelen büyük dedesi Abdullah'ın evlad-ı Resûl olarak Alevi ismiyle anıldığıdır. (Sayfa 321-323)

- Ahmed bin Üstaz-ül Azam'ın kardeşinin adı Alevi bin Üstaz-ül Azam. Bu örnekte Alevi teriminin ayrıca şahıs ismi olarak verildiğini görmekteyiz. (Sayfa 488-490)

- Alevi bin Abdullah, Yemen Hadramut'ta doğmuş ve 993 yılında vefat etmiştir. Aleviyye adlı seyyidler ailesinin atasıdır. Dördüncü göbekten İmam Cafer-i Sadık torunudur. (Sayfa 561-562)

- Alevi bin Muhammed Sahib-üd'devle, 1376 yılında vefat etmiş evliyadandır. (Sayfa 569-570)

- Ebubekir Eş-Şeli bin Alevi / Ebubekir Eş-Şeli bin Hüseyin, Yemen Temim şehrinde 1582 yılında doğmuş ve 1643 yılında Hakk'a yürümüştür. Hazreti Ali soyundan geldiği için "beni Alevi" ve İmam Hüseyin soyundan geldiği için "beni Hüseyin" nisbeleriyle anılmıştır. (Sayfa 1161-1163)

- Hüseyin bin Alevi, 11. asırda Selçuklular döneminde yaşamış olan evliyalardandır. Nizam-ül Mülk'ün damadı Mukatil bin Atiyye tarafından kaleme alınan Bağdat Alimleri Konferansı adlı eserde Ehlibeyt evladı olarak Melikşah huzurunda Sünni alimleriyle yapılan üç günlük tartışmada yer almıştır.

Tarihte Alevi tanımının kişilere verilen ad/isim olarak verildiği, bir aileyi, bir tarikatı ve hatta yerleşim yerleri olarak Hz. Ali taraftarlığını benimseyenlerce kullanıldığı inkar edilemeyecek gerçekliktir.

Günümüzde bilimsel olarak yapılan çalışmalarda Alevi teriminin etimolojik tanımlamasının Ali soyundan gelenler ve takipçilerine verildiği görülmektedir.

İsmail Beşikçi, 02 Şubat 2019 tarihli krdnews net adlı sitesinde yayınladığı makalesinde açıkça Kızılbaş ve Alevi terimlerinin İslam olduğunu vurgulamaktadır. Bu iki terimin Sünnilerce 'Şii' gruplarına verilen tanımla olduğunu yazmaktadır.

Âşk ile.

Dipnotlar:
1 Doğan 2017:40
2 Aksüt 2012:14
3 https://www.etimolojiturkce.com/kelime/Alevi
4 https://educalingo.com/de/dic-de/alevit
5 Devellioğlu 1960:36
6 TDK Büyük Türkçe Sözlük:136
7 Risale Sözlüğü, Tebriz 2012:103
8 Bernheimer 2013:1-5
9 Halm 1988:172-173
10 Sarıkaya
11 Dressler 2007:109

Kaynaklar:
- Die Schia, Heinz Halm, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1988
- The Alids, Teresa Bernheimer, Edinburgh University Press, 2013
- Arapça-Türkçe Risale Sözlüğü, Turuz Com Tebriz 2012
- https://www.etimolojiturkce.com/kelime/Alevi
- Osmanlıca Türkce Ansiklopedik Lugat, Ferid Devellioğlu, 1960
- Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük
- https://educalingo.com/de/dic-de/alevit
- Hak Muhammed Ali Yolu Alevilik, Kadir Doğan, Yurt Yayınları 2017
- Anadolu Aleviliğinin Oluşumu, Dr. M. Saffet Sarıkaya, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Kimlik Mücadelesinde Alevilik, Erdoğan Aydın, Literatür Yayıncılık, 2013
- Aleviler, Hamza Aksüt, Yurt Kitap Yayın, 4. Baskı 2012
- Evliyalar Ansiklopedisi, İhlâs Holding Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1992
- Bağdat Alimleri Konferansı, Mukatil bin Atiyye, Çeviri: Doğan Çimenli, 5. Baskı
- www.krdnews.net/news/makaleler/ismail besikci-yazdi-reya-heqiye, 02.02.2019 (not: yazı siteden

kaldırılmıştır, pdf olarak kaydı arşivimizde tutulmuştur.)

- Alevis. In Encyclopedia of Islam three. Leiden; Boston: Brill, Markus Dressler 2007